

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
МАДАНИЯТ ВА СПОРТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ

ТДМРХОМ

Санъат назарияси ва тарихи кафедраси

Тасвирий санъат тарихи фанидан

МУСТАҚИЛ ИШ

МАНЗУ Ўзбекистон тасвирий санъати

4-курс Хор.гес
Топширди: Хакбергенов Д
Қабул қилди: Иманкулов И

ТОШКЕНТ 2017

**Ўзбекистон тасвирий санъатида афсона ва ривоятларнинг
ифодаланилиши**

Режа:

- 1. Ўзбекистон ҳудудидаги афсонавий дунёқарашлар*
- 2. Ўзбекистон тасвирий санъатида рамзий тимсоллар*
- 3. Тасвирий санъатда афсона ва ривоятларнинг аҳамияти*

Ўзбекистон ҳудудидига тарихий-маданий тасниф ва афсонавий дунёқарашлар босқичи Политеизм: Ибтидоий давр эътиқодлари - Тумор (Сох. эр. ав. 2 минг йил) турли кўринишдаги кўзмунчоқ ва тақинчоқлар ва х.к.. Зардуштийлик - Амударё хазинаси таҳлили. Юнон-Бақтрия санъатида-тангашунослик ва амалий санъат материаллари. Кушон даври афсонавий дунёқараш. Тангашунослик ва амалий санъат асарлари. **Монотеизм:** Ислом. - Меъморчилик, Миниатюра санъати. **Атеизм:** Совет даври тузуми. XX аср даврига тарихий-маданий тасниф. Ўзбекистонга XIX аср охиридан рус зиёлиларининг, улар ичида рус рассомларининг сургун қилиниши. Шарқий Европа тасвирий санъат анъаналари билан танишув жараёнининг вужудга келиши. XX аср 90-йилларида сиёсий ўзгаришлар Ўзбекистонга эркинликни тухфа этилиши. Инсоният янги бир афсонавий босқич, дунёвий-технологик дунёқарашни тарғиб қилиниши. Кинематография санъати. (қоинот сирлари, ўзга сайёралар, фантастик мавжудотлар инсоният ҳаёлотини яна эгаллай бошлади).

Зараутсой расмлари. Ўзбекистон ҳудудидаги энг қадимги қоятош расмлари орасида ҳисор тизмасининг жануби-ғарбида, қўҳитанг тоғининг шарқий ён бағридаги Зараутсой дарасидаги унғир ва камар тошларига ишланган ибтидоий санъатнинг нодир намуналари алоҳида аҳамиятга эга. Сурхондарё вилоятида, Термиздан 100-110 км шимоли-ғарбда. 1912-йилда И. Фёдоров томонидан топилган. Археолог Г. Парфёнов (1940-45), кейинчалик А. Рогинская (рассом), А. Формозов, А. Кабировлар томонидан ўрганилган. 200 дан ортиқ расмлар мезолит, неолит ва кейинги даврларга мансуб. Расмлар чизма тарзида контур ва соя

услубида қизил ангоб (охра) билан чизилган. Зараутсой расмларида одамларнинг итлар ёрдамида ёввойи буқаларни ов қилиш манзараси тасвирланган. Ҳайвонлар (ёввойи буқа, ит, тулки, ёввойи чўчка, бурама шохли эчки, ҳашарот ва б), турли буюмлар (ўқ-ёй, найза, ўроқсимон қуроллар), ниқобланган одамлар ва бошқа ўзига хос тарзда ҳаётий қилиб ишланган Зараутсой расмлари ибтидоий санъатнинг ноёб ёдгорлиги сифатида катта аҳамиятга эга.

Широқ – жангнома типдаги афсоналардан бири бўлиб, мазмуни тарихий воқеалар асосига қурилган. Афсонани биринчи марта мил. авв. XII асрда яшаган юнон тарихчиси Полиен ўзининг “Ҳарбий ҳийлалар” деган асарида келтирган. Асарда Широқ – Сирак деб номланган. Афсонада сак қабиласидан чиққан отбоқар Широқнинг жасорати, тадбиркорлиги ва эрксеварлик фазилатлари ҳикоя қилинади. Широқ ўз қабиласи манфаатларини ҳимоя қилиб, яқка ўзи Эрон шоҳи Доро лашкарларига қарши чиқади ва ҳарбий ҳийла билан унинг қўшинларини чалғитиб, сувсиз, дашт-сахрога бошлаб боради ва ҳалокатга дучор қилади. Ўзи ҳалок бўлсада, қабиладошларини фалокатдан қутқаради. Қабила ва халқ мудофааси асарнинг бош мавзуи бўлиб, босқинчиларга қарши кураш, мардлик ва жасорат кўрсатиш эса унинг ғоявий мазмунини ташкил этади. Асарда босқинчилик қораланади, тинчлик ва озодлик учун кураш улуғланади.

Ижодкорлар рассомларга берилган илоҳий қобилият, илоҳий куч эса янги, нодир ва ўчмас асарларнинг дунёга келишига сабаб бўлади. Шундай асарлар яратиб, бугунги кунда ўзига ҳос мовқе ва эътибор қозонган рассом Баҳодир Жалол ижоди фикримизга далилдир. Моҳир санъаткорнинг истеъдоди унинг ишларида ўз

аксини топади. Рассом ўзига айнан бир йўналишни ёхуд жанрни белгилаб олмаган, аксинча барча йўналиш ва мавзуларда ижод қилаверади. Масалар дастгоҳли ва маҳобатли рангтасвир, графика, маҳобатли ҳайкалтарошлик, инсталляция ва ҳаттоки фотографияда ҳам ўзини синаб кўрган ва бундан муваффақиятли ўтган, десак муболаға бўлмайди. Баҳодир Жалолнинг асарларида миллийлик ўзига ҳос тарзда авангард йўналиши билан уйғунлашиб кетган. Бу ҳам рассомнинг ютуқли томонларидан биридир. Унинг асарлари орасида

Баҳодир жалолнинг ижодий фаолиятидаги бу каби ёрқин, тўлиқ асарлар талайгина. Рассомнинг 2006 йилда яратган **“Демоннинг Олтин Фаришта билан мулоқоти”** (Қоғоз, қалам. 29,5x21) номли асари эса илоҳий туйғуларни ўзида мужассамлаштирган, етук, тугалланган асари ҳисобланади. Ундаги мукамаллик шундан иборатки, асар гоёси, персонажлар юз кўринишидан яққол намоён бўлган. Уларнинг ғамгин ва ҳавотирли кўзлари, маюс нигоҳлари, динамикадаги енгил ҳаракатланиши ва эртакнамо қиёфалари орқали ўз аксини топган. Асарда ортиқча чалғитувчи сюжетлардан воз кечилган. Планнинг биринчи қисмида асарнинг асосий шахслари чиққан. Фазовий кенгликда тасвирлаш борасида рассом мукамалликка эришган.

“Умар Ҳайёмнинг рубойларига бағишлов”. Баҳодир Жалолнинг мазкур график асари 2000-йил 21.х.29,5 хажмда ишланган. Бунда рассом ўз қаҳрамонларига ойна ортидан назар ташлаб, сирли ва ноодатий тарзда асар моҳиятини очиб беришга муваффақ бўлган. Асар 6 та қисдан иборат. Уларнинг

ҳар бирида ўз қаҳрамонининг кўлида қадах ушлаган ҳолда май ичиб ҳаёл сураётганликлари тасвирланган.

Биринчи тасвирнинг олдинги режасида гўё бир дарвеш қиёфасини кўз олддимизга келтирамызн. Дарвеш кўлидаги май қўйилган пиёлани ушлаган ҳолатда ён бошлаб осмонга қараб ҳаёл сурмоқда. Эғнидаги оқ яктаги янаям ишонарли чиққан. Дарвешнинг ҳаёлида севишганлар ва қушлар тасвири акс этган. Ундан юқорироқда ярим ой — янги кун, янги орзулар, юлдузлар эса туннинг ёритувчилари рамзидир.

Иккинчи кўринишда эса ишқдан сармаст бўлган ошиқлар сиймосига кўзимиз тушади. Қаҳрамонлар ёнларида тўкин дастурхон, ноз неъматлар шамчироқ ва яна кўзада май ва қуш ҳам тасвирланган. Қуш гўё осмонга қараб интилмоқда. Лавҳанинг тепа қисмида юлдузлар ва тўлин ой манзаралари. Ўз ҳаёлий орзуларини амалга ошириш йўлида кўлида май ушлаган дарвеш йигит ва най чаладиган созанда кўзга ташланади. Тепароқда ўз ташвиви билан банд, ҳаётнинг кўриниши акс эттирилган. Қуёшнинг ярми куннинг ботаётганини оқшом тушаётганлигига ишора.

Тўртинчи қисмида рассом биринчи режада ҳаётнинг ҳар хил кўринишини буюмлар орқали кўрсатишга ҳаракат қилган. Лавҳа марказида китоб ва қўлёзмалар — ҳаётнинг синоатлари нақадар кўплиги ҳар доим ўрганиш, билим олиш инсоннинг эзгу фазилати эканлигидан далолат берадди. Ўнг тарафида чилдирма, хум тўла шароб, гул - кишиларнинг бу дунё ташвишларини бир дам бўлса-да унутиб, хордиқ олиши, куй қўшиқ, хушчақчақлик қилишини англатса,

шамчироқ тунни ёритувчи сунъий ёруғлик рамзидир. Чап томонида ноз – неъмат, кўза, яшаш учун зарур бўлган ашёлар тасвирланган. Иккинчи режасида дарвеш ва жонон. Май узатаётган жонон, ўртада қуёш атрофида гуллар ва пиёлалар тасвирланган. Гул – аёл, Пиёла – эркак. Ошиқ ва маъшук ҳар доим бир бирига интилиб, бир бутунликни орзу қилишади. Ўртадаги қуёш – нур, иссиқлик, ҳарорат, буюклик, олам рамзларини англатади.

Бешинчи қисмида биринчи режасида аёл кўринишидаги май уни оғушида олиб сармаст бўлган дарвеш тасвирланган. Уларнинг ёнида ёстик, пиёла ва китоб тасвирлари кўрсатилган. Бу билан рассом шеърӣ китоб ўқиб, май ичиб, ўзининг ишқ-муҳаббат ҳақидаги ўйлари оғушига ғарқ бўлган ошиқ ҳолатини чизишга ҳаракат қилган. Иккинчи режа марказида катта хум ёнида аёл қўлидаги узумни хумнинг ичига солиб, шароб тайёрлаётганини кўзга ташланади. Ой ярмигача тўлишган, осмон юлдузлари ҳам чарақлаб турибди. Тун сокин ва асойишта. Шаробни ичган одам гўё алангага айланиб, ўзининг ғайритабиӣ кудратини кўрсатишига ишора қилаётгандай бўлади. Юлдулар ва ой туннинг ёритувчиларидир.

Олтинчи қисмнинг биринчи режасида қабрда ётган майит, атрофида кўза, хумлар, шамчироқ акс этган. Рассом қадимӣ хумларда егуликлар шамчироқ билан кўмиш, у дунёда булардан баҳраманд бўлади денган эътиқодлар бўлганлигига ишора қилади. Иккинчи планида устоз ва шогирд машҳур олимлар бир бирига қарама қарши ўтирибди. Бунда ҳаёт турли қарама қарши фикрлардан, ғоялардан ва улар ўртасидаги курашлардан иборатлиги, дунёда қанча инсон бўлса,

шунча ҳаёл ва ўйлар мавжуд эканлиги, томчи эса кўз, ёш ғам андух, оламнинг бир кўриниши эканлигини изоҳламоқчи бўлган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Е.Абдуллаев Очерки культуры доисламской Центральной Азии: религия, философия, право. Ташкент. 1998.
2. Д. Мингбоева. Тимсоллар тилсими. Т.:2008
3. Р. Ражабов. Қадимги дунё тарихи. Т.: 2009
4. Кароматов Ҳ. Ўзбекистонда мозий эътиқодлари тарихи.Т.: 2008